

המשבר השקט: כיצד רואות מדינות ערב את ישראל בעת הנוכחית?

אופיר וינטר ועופר גוטרמן | 4 ביוני, 2025 | גיליון 1992

מדינות השלום הערביות, בדגש על מצרים, ירדן ואיחוד האמירויות, מביעות לאורך המלחמה חוסר אמון, כעס ואף תמיהה לנוכח התנהלותה של ישראל, ותחושות אלו הגיעו באחרונה לשיאן עד כה. במקביל להערכתן להישגים הצבאיים שרשמה ישראל במלחמה ולפוטנציאל ההשפעה החיובי שלהם על המזרח התיכון, הן מוטרדות עמוקות ממה שמתפרש כדבקות ישראלית בגישה מיליטריסטית חד-ממדית, קרי הפעלת כוח צבאי ככלי קבוע ובלעדי. ואכן, לפי ההבנה הרווחת במערכת הערבית, הגישה הישראלית הנוכחית מתעלמת מהזדמנות לסיים את המלחמה ומהכרח למנף את ההישגים הצבאיים ליוזמות מדיניות ובהמשך לתהליך מדיני שיוביל ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני ולעיצוב מציאות חדשה של שלום ושגשוג במזרח התיכון.

ביקורת נלווית הנשמעת במדינות השלום הערביות נוגעת לעוצמת הכוח שמפעילה ישראל נגד רצועת עזה ואוכלוסייתה. תמונות של ילדים ונשים הרוגים ומורעבים ברצועה המופצות בתקשורת הערבית, ולצידן האשמות ברצח עם, עלולות להכביד עוד זמן רב על החזרה לשגרת יחסים תקינה עם ישראל.

מדינות השלום עודן מחויבות – גם פומבית – להסכמי השלום ולחזון של נורמליזציה עם ישראל ואינטגרציה שלה במזרח התיכון, ומציעות מתווים גמישים לאופק מדיני ברוח זו ביום שאחרי המלחמה. עם זאת, גובר החשש שהמדיניות הישראלית הנוכחית תגרום נזקים רב-ממדיים ליחסים בין הצדדים: נתק ופגיעה באמון בין הדרגים הרשמיים; הקצנה בדעת הקהל הערבית נגד ישראל; וחיזוק גורמים אסלאמיסטיים רדיקליים. מציאות זו פוגעת בנורמליזציה בכוח ובפועל ומחזקת את נטיית מדינות ערב לעצב אסטרטגיות אזוריות שישראל אינה משולבת בהן.

בשני העשורים האחרונים, וביתר שאת מאז חתימת 'הסכמי אברהם', התגבשה מערכת יחסים קונסטרוקטיבית בין ישראל למדינות הערביות שעניין כוננו הסדרים. היחסים התבססו על אינטרסים אסטרטגיים משותפים וביניהם הצרת צעדיה של איראן, התמודדות עם גורמי טרור סלפיים-ג'האדיסטיים במרחב וקידום שיתופי פעולה בתחומי הכלכלה, הטכנולוגיה והאנרגיה. בתקופה זו קמו "פורום הגז של מזרח הים התיכון" ו"פורום הנגב", ומדינאים החלו דנים בארכיטקטורה מזרח תיכונית חדשה הנשענת על אינטרסים אזוריים משותפים.

המלחמה שפרצה ב-7 באוקטובר, שאותה יזם חמאס, בין היתר במטרה לטרפד את תהליכי הנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית וליתר מדינות ערב, אכן הצליחה לבלום, לעת עתה, את המגמות החיוביות. ביטוי בולט לכך ניתן בביקורו של הנשיא טראמפ באחרונה באזור, אשר במהלכו קידם את חזון האינטגרציה האזורית בשורת מפגשים מדיניים והסכמים מסחריים, חלקם היסטוריים (למשל מפגשו עם נשיאה החדש של סוריה, אחמד אל-שרע), כאשר מקומה של ישראל נפקד. טראמפ גם הביע בביקורו הכרה בכך שהנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית צפויה להתעכב עקב המלחמה המתמשכת ברצועת עזה.

במקביל מסתמנת לאורך המלחמה פגיעה מצטברת בדימוי של ישראל בקרב הממשלות והציבורים בעולם הערבי. היא נתפסת על ידי חוגים ערביים רחבים כמתעקשת להמשיך ולפעול רק בדרך הכוח וזנחת אסטרטגיה מורכבת יותר, הכוללת שימוש בכלים מדיניים, אזרחיים וכלכליים. התנהלות זו פוגעת באינטרסים אסטרטגיים ערביים וישראליים גם יחד, ומדרבנת את מדינות השלום הערביות לבחון מחדש הנחות יסוד שאימצו ביחס לקשריהן עם ישראל. הביקורת של מדינות ערב המתונות על ישראל נוגעת למספר היבטים:

ראשית, תפיסת הניצחון על חמאס במלחמה. רבים במדינות ערב סבורים כי ישראל מבקשת להמשיך במלחמה במטרה להגיע ל"ניצחון המוחלט" על חמאס, בעוד הארגון למעשה כבר הובס: נחל תבוסה צבאית, איבד את תמיכת הציבור הפלסטיני, סובל מפילוג פנימי וככלל, שרוי במצוקה אסטרטגית בשל החורבן שהמיט על עצמו, על רצועת עזה ועל החברה הפלסטינית. בנסיבות אלו, המשך האדרת האיום הנשקף מחמאס על ידי ישראל מקבעת תודעה שגויה, שמובילה את ישראל עצמה ל"התחפרות בבוכ העזתי", ומקרינה לשלילה עליה ועל האזור כולו.

שנית, תקוותה של ישראל לכבוש את הרצועה ולחסל צבאית את חמאס "עד הפעיל האחרון", ללא קידום מהלך מדיני משלים שבמרכזו יצירת חלופה שלטונית פלסטינית ברצועה, נתפסת כחסרת תוחלת ובלתי ריאלית. בעיני מדינות השלום הערביות, המשך הסתמכות על לחץ צבאי בלבד לא יקדם את תכליות המלחמה כפי שיישראל עצמה מגדירה אותן - לא תוביל להתפרקות חמאס מנשקו, לא תסייע להחזרת החטופים הישראליים שבשבי הארגון ולא תאפשר את ייצוב הרצועה בלי חמאס. גישה ישראלית זו גם לא תזכה לסיוע מצד שותפים במדינות ערב המתונות.

שלישית, מדיניותה של ישראל - החותרת לפתרונות באמצעים צבאיים בלבד - מאיימת על שורת אינטרסים אסטרטגיים ערביים-ישראליים משותפים: היא שוחקת את הסכמי השלום הקיימים ומטרפדת את הרחבתם למדינות נוספות; מלבה שנאה ורגשי נקם כלפי ישראל; מקשה על שימור יחסי הנורמליזציה הקיימים, לא כל שכן - על החצנתם; ומסיטה את ישראל והציר הערבי המתון מעיסוק בבעיות ובאתגרים החשובים באמת שניציבים בפני האזור מצד איראן, קטר, טורקיה, סוריה "החדשה" והאחים המוסלמים.

רביעית, התמקדות ישראל בפתרונות צבאיים לבדם מלבה את הסנטימנט הקיצוני באזור, משרתת את ההיגיון של גורמי אסלאם רדיקליים החותרים לערער את היציבות האזורית, מחזקת אותם ומשחקת לידיהם. במדינות השלום הערביות שורר חשש כי מציאות זו מקלה על חמאס לגייס פעילים חדשים מקרב בני הדור הצעיר בעזה (כל עוד לא עומדת בפניהם חלופה לחמאס ולדרכו) ולציר ההתנגדות; מגבירה את כוח המשיכה של גורמים אסלאמיסטיים במדינות ערב, ובראשן ירדן ומצרים; ומקשה על לבנון להתקדם למציאות חדשה ללא דומיננטיות של חזבאללה. בעוד הישגי צה"ל בלבנון ובסוריה עוררו רושם חיובי במדינות ערב המתונות, הפריסה הישראלית בתוך השטח הלבנוני והסורי נתפסת בעיניהן ככוחנית ובלתי לגיטימית.

חמישית, המשך גישת "ניהול הסכסוך" – ללא חתירה ליישובו – לא יעניק ביטחון יציב לישראל אלא הוא משמר מצב של היעדר פתרון כרוני, שמנציח את הבעיות ומחריף אותן. ישראל נתפסת בעיני מדינות השלום הערביות כמעדיפה כוח על פני דיפלומטיה, ומנציחה בכך מציאות של הרג, הרס והיעדר תקווה, שבצילה לא ניתן יהיה להשיג יציבות ביטחונית לישראל, לקדם תהליכי דה-רדיקליזציה ברצועת עזה ולהרחיב את קשרי הנורמליזציה.

שישית, יש צורך בהנעת מהלכים לחיזוק הרשות הפלסטינית. בקרב מדינות השלום הערביות שוררת ציפייה שה-7 באוקטובר שימש בבחינת "קריאת השכמה" לישראל מתפיסת "חמאס כנכס והרשות הפלסטינית כנטל". לשיטתן, חרף מגרעותיה וחולשותיה הרבות של הרשות הפלסטינית, היא נכונה לגישה הסדרית מול ישראל, אך אין לה כיום פרטנר ישראל.

השלכות המשך המצב על עתיד יחסי השלום

במדינות השלום הערביות שורר חשש מהשפעות שליליות מתמשכות של המלחמה על קשריהן עם ישראל. תרחישי המשבר החמורים ביותר נוגעים לצעדים ישראליים שנתפסים כפגיעה ישירה בביטחון הלאומי של אותן מדינות ומהווים בעיניהן "קו אדום", דוגמת עידוד ישיר או עקיף של הגירת פלסטינים המונית מרצועת עזה ומהגדה המערבית למצרים ו/או לירדן. צעדים אלה עלולים להיחשב כהפרה של הסכמי השלום ולהוביל עד להקפאת או ביטולם. התפתחויות נוספות שיסכנו את יחסי השלום כוללות סיפוח שטחים על ידי ישראל, קריסה של הרשות הפלסטינית והתלקחות אנטיפאדה שלישית בגדה המערבית.

ניכר כי המלחמה פגעה הן ביחסי האמון שנבנו לאורך השנים בין הדרגים הרשמיים בישראל ובמדינות השלום הערביות והן בדימויה של ישראל בדעת הקהל הערבית. מראות ההרג והרעב הרצופים והבלתי נגמרים המגיעים מרצועת עזה (פרט לכך שהם מעוררים ביקורת נוקבת על ישראל ברחבי העולם), מציבים את המשטרים הערביים במבוכה ומייצרים לחץ ציבורי עליהם לנקוט צעדי מחאה נגד ישראל. הם מעוררים סולידריות ערבית עם הסבל האנושי של התושבים הפלסטינים ברצועה גם בקרב רבים מאלה הסולדים מהאידיאולוגיה של חמאס.

חרף המשך המחויבות הבסיסית להסכמי השלום, המגמות הנוכחיות עלולות לגרום לשחיקתם ולאובדן ההזדמנות ההיסטורית הקיימת להרחבתם. כפי שניכר בביקורו האחרון של הנשיא טראמפ בריאד, הייאוש של ערב הסעודית ממדיניותה הנוכחית של ישראל ומהמשך המלחמה בעזה מוביל אותה זה מכבר לסכם עסקאות בילטרליות עם ארצות הברית, תוך הדרתה של ישראל.

הפתרונות הערביים ליציאה מהמשבר העזתי

לביקורת הערבית על ישראל נלווית קריאה לשינוי במדיניותה ולאימוץ פתרונות חלופיים, בראשם כאלה המבוססים על ההצעה המצרית שאושרה במאס 2025 על ידי הליגה הערבית - הצעה שנדחתה על ידי ישראל במהירות וללא דיון מעמיק.

על פי ההצעה המצרית-ערבית, בשלב הראשון - שיימשך שישה חודשים - תוכרז הפסקת אש קבועה, יוקם ממשל טכנוקרטי אזרחי פלסטיני כתחליף לשלטון חמאס, ולרצועת עזה ייכנסו כוחות שיטור פלסטיניים שיוכשרו במצרים ובירדן. בשלבים השני והשלישי - שיימשכו יחדיו ארבע וחצי שנים - תותנע תכנית לשיקום הדיור, החקלאות, השירותים והתשתיות ברצועת עזה ולייצובה במימון גורמים ערביים ובינלאומיים ובמעורבותם. עלות השיקום מוערכת במעל 50 מיליארד דולר.

מנקודת מבטן של מדינות השלום הערביות, את ההצעה המצרית-ערבית מנחים מספר הגיונות, המצויים במתח עם המדיניות הישראלית הנוכחית:

1. סיום מהיר של המלחמה במטרה לבלום את נזקיה לאינטרסים של מדינות ערב וישראל, בד בבד עם הכנסת סיוע הומניטרי והתחלת תהליך השיקום, ללא התניית צעדים אלה בפירוז מיידי של רצועת עזה והתפרקות חמאס מנשקו כאן ועכשיו.
2. בניית חלופה שלטונית פלסטינית אזרחית, שתכונן תחילה בזיקה רופפת לרשות הפלסטינית, ומטרתה להכשיר את הקרקע לחזרתה המלאה של הרשות לרצועת עזה, בהמשך הדרך. חלופה זו תיטול מידי חמאס את ניהול החיים האזרחיים ברצועת עזה, תנטרל את שליטת הארגון באוכלוסייה דרך אספקת מזון, שירותים סוציאליים, כינוך ואינדוקטרינציה, ובשאיפה - תייצר תנאים שיקלו לממש תהליך הדרגתי של התפרקות חמאס כישות צבאית.
3. יצירת אופק מדיני לפתרון שורשי של הבעיה הפלסטינית, תוך הסתייגות מהסדרים חלקיים המוגבלים לסוגיית עזה ואשר עלולים להוביל לסבבי אלימות נוספים בעתיד ולהוריד את מאמצי ההסדרה והשיקום לטמיון. קידום אופק מדיני מסוג זה אמור גם להוביל במעלה הדרך לתהליכי אינטגרציה אזרחיים, שבמסגרתם תשתלב ישראל במרחב ותוכל לחיות בשלום ובביטחון לצד המדינה הפלסטינית.

גם אם הדברים אינם נאמרים בפומבי, ניתן לצפות להתחשבות ערבית בדאגותיה הביטחוניות של ישראל מעבר לנוסח הרשמי הנוכחי של הצעת הליגה הערבית להסדרה ברצועה. ערבויות ביטחוניות נוספות שתוכל לקבל ישראל עשויות לכלול הסכמה לשליטה ישראלית מלאה בפרימטר הביטחוני בגבול ישראל-רצועת עזה; יצירת מנגנוני ביטחון קפדניים לניטור הגבולות ולפיקוח על מעברי הגבול לרצועה לשם סיכול הברחות של אמצעי לחימה; מעורבות כוחות בינלאומיים וייתכן גם בין-ערביים באכיפת ההסדרה; ואף הסכמה שבשתיקה לפעילות ישראלית סיכולית מול איומי טרור קונקרטיים בתוך הרצועה או היוצאים ממנה.

סיכום

ישראל נתפסת בקרב שותפותיה הערביות לשלום כמדינה השרויה בטרומה, חרף ההישגים הצבאיים שרשמה במלחמה מאז ה-7 באוקטובר; ככזו המתנהלת באופן המנותק מהמציאות האזורית והשגוי מבחינה אסטרטגית, תוך התעלמות מהצרכים הביטחוניים שלה עצמה ושל מדינות ערב, בשעה שהביטחון הלאומי של כל אחד מהצדדים כרוך זה בזה.

דפוסי הפעולה של ישראל קולעים את יחסיהן של מדינות השלום הערביות עמה למשבר אמון חריף, השוחק את מעמדה כשותפה אסטרטגית ומגביר תחושות זעם ותסכול בקרב מקבלי החלטות וציבורים בעולם הערבי. המשך המלחמה במתכונתה הנוכחית – תוך הימנעות מהצגת חזון ישראלי מדיני משלים למהלך הצבאי – מחזק כוחות רדיקליים, מחליש את הקואליציה האזורית המתונה וגורם לאובדן ההזדמנות לנורמליזציה עם ערב הסעודית.

בה בעת, החלון ההיסטורי לקידום אינטגרציה אזורית טרם נסגר. מדינות ערב המתונות עודן מעוניינות בהמשך השותפות עם ישראל, חותרות לקדם יחד עמה מתווה מדורג ואחראי לשיקום ולייצוב רצועת עזה ולפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני ואף נכונות להיענות במסגרת זו לצרכיה הביטחוניים. הכרעות שתקבל ישראל בתקופה הקרובה – או תימנע מלקבל – יהיו הרוג גורל לא רק ביחס ליעדי המערכה ברצועה, אלא גם לעתיד יחסיה עם העולם הערבי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט